

فهرست اجمالی مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار ویراست دوم
۳	مقدمه
	بخش اول: کلیات
۹	درس اول: انواع حروف الفباء، تنوین و تاء مدوّر
۱۵	درس دوم: انواع کلمه و نشانه‌های آن
۲۲	درس سوم: حروف اصلی و زائد و وزن کلمات
۳۰	درس چهارم: همزه، نگارش و انواع آن
۳۸	درس پنجم: صامتها و مُصَوِّتھا، اعلال و ابدال
	بخش دوم: فعل
۴۶	درس ششم: انواع فعل به اعتبار زمان (۱): فعل ماضی
۵۵	درس هفتم: حالات فعل ماضی
۶۱	درس هشتم: انواع فعل به اعتبار زمان (۲): فعل مضارع
۶۷	درس نهم: حالات فعل مضارع (۱ و ۲)
۷۶	درس دهم: حالات فعل مضارع (۳-۵)
۸۷	درس یازدهم: انواع فعل به اعتبار زمان (۳): فعل امر
۹۲	درس دوازدهم: لازم و متعدی (۱)
۹۹	درس سیزدهم: لازم و متعدی (۲)
۱۰۹	درس چهاردهم: معلوم و مجهول (۱)
۱۱۷	درس پانزدهم: معلوم و مجهول (۲)
۱۲۱	درس شانزدهم: انواع فعل از لحاظ تعداد حروف اصلی

۱۳۲	درس هفدهم: افعال ثلاثی مزید (۱): باب «إفعال» و «تفعیل»
۱۴۲	درس هیجدهم: افعال ثلاثی مزید (۲): ابواب «مفاعله»، «انفعال» و «افتعال»
۱۵۱	درس نوزدهم: افعال ثلاثی مزید (۳): بابهای «تفعّل» و «تفاعّل»
۱۶۰	درس بیستم: افعال ثلاثی مزید (۴): بابهای «استفعال، إفعال، إفعیعال، ...
۱۶۹	درس بیست و یکم: افعال منحوت (صناعی) و افعال متصرف و جامد
۱۷۹	درس بیست و دوم: اسم فعل
۱۸۹	درس بیست و سوم: انواع فعل از نظر نوع حروف (۱): مهموز
۱۹۵	درس بیست و چهارم: انواع فعل از نظر نوع حروف (۲): مضاعف
۲۰۳	درس بیست و پنجم: انواع فعل از نظر نوع حروف (۳): معتلات؛ اعالال در ...
۲۱۱	درس بیست و ششم: معتلات؛ اعالال در فعلهای معتلّالین / اجوف (۱): ...
۲۱۸	درس بیست و هفتم: معتلات؛ اعالال در فعلهای معتلّالین / اجوف (۲): ...
۲۲۵	درس بیست و هشتم: معتلات؛ اعالال در فعلهای معتلّالام / ناقص (۱): ...
۲۳۶	درس بیست و نهم: معتلات؛ اعالال در فعلهای معتلّالام / ناقص (۲): ...
۲۴۳	درس سی ام: معتلات؛ اعالال در فعلهای لفیف: (مفروق و مقرون)
۲۵۸	درس سی و یکم: تجزیة فعل

بخش سوم: اسم

۲۷۴	درس سی و دوم: معرفه و نکره (۱)
۲۸۰	درس سی و سوم: معرفه و نکره (۲): اسم معرفه به الف و لام و اسم عَلم
۲۹۰	درس سی و چهارم: معرفه و نکره (۳): اسم معرفه به ندا و اسم اشاره
۲۹۶	درس سی و پنجم: معرفه و نکره (۴): اسم موصول و مضاف به اسم معرفه ...
۳۰۳	درس سی و ششم: معرفه و نکره (۵): ضمیر
۳۱۵	درس سی و هفتم: مذکر و مؤنث (۱)
۳۲۳	درس سی و هشتم: مذکر و مؤنث (۲)
۳۳۰	درس سی و نهم: مفرد، مثنی و جمع (۱): مثنی
۳۴۱	درس چهلم: مفرد، مثنی و جمع (۲): جمع مذکر سالم
۳۵۱	درس چهل و یکم: مفرد، مثنی و جمع (۳): جمع مؤنث سالم

صفحه	عنوان
۳۵۷	درس چهل و دوم: مفرد، مثنی و جمع (۴): جمع مکسر
۳۶۸	درس چهل و سوم: مفرد، مثنی و جمع (۵): جمع الجمع، منتهی الجموع، ...
۳۷۹	درس چهل و چهارم: انواع مصدر
۳۸۸	درس چهل و پنجم: جامد و مشتق (۱)
۳۹۷	درس چهل و ششم: جامد و مشتق (۲): اسم فاعل و اسم مفعول
۴۰۸	درس چهل و هفتم: جامد و مشتق (۳): صفت مشبّه و اسم / صیغه مبالغه
۴۱۹	درس چهل و هشتم: جامد و مشتق (۴): اسم تفضیل
۴۲۷	درس چهل و نهم: جامد و مشتق (۵): اسم زمان، اسم مکان و اسم ابزار
۴۳۴	درس پنجاهم: اسمهای مقصور، ممدود و منقوص
۴۴۴	درس پنجاه و یکم: تصغیر (۱): قواعد عامّ تصغیر و اوزان اسم مصغرّ
۴۵۰	درس پنجاه و دوم: تصغیر (۲): قواعد خاصّ تصغیر
۴۵۹	درس پنجاه و سوم: نسبت (۱)
۴۶۸	درس پنجاه و چهارم: نسبت (۲)
۴۷۷	درس پنجاه و پنجم: عدد (۱): عدد اصلی
۴۹۱	درس پنجاه و ششم: عدد (۲): عدد ترتیبی
۴۹۷	درس پنجاه و هفتم: تجزیه اسم
۵۰۶	جداول
۵۵۸	نمایه تفصیلی موضوعات و فهرست اصطلاحات صرفی
۵۸۹	منابع و مأخذ

برای استادام: محمدعلی مرید وطن

دانشی مردی که درس آموزه‌های «زبان قرآن» را در
کلاسهای دبیرستان، «زمزمهٔ محبت» می‌ساخت.

پیشگفتار ویراست دوم

کتاب آموزش صرف عربی پس از نخستین نوبت انتشار آن، مورد توجه گروه پرشماری از دانش‌وران و مراکز علمی دانشگاهی و حوزوی قرار گرفت و اینجا و آنجا به مثابه کتاب درسی و کمک درسی استفاده شد؛ چنان‌که دسته‌ای از استادان و دانش‌وران مؤلف را به ویژه با توجه به نوع دسته‌بندی مطالب کتاب و شیوه ارائه مباحث در آن و همچنین تکیه و تأکید بر استفاده گسترده از آیات قرآنی و روایات ائمه اطهار (ع) مورد تشویق قرار دادند و هم‌زمان پیشنهادهایی برای ارتقای سطح بهره‌مندی از آن مطرح کردند. با این اوصاف و با گذشت یک دهه از اولین نوبت چاپ و نشر کتاب، مؤلف به بازنگری و ارائه ویراست جدیدی از آن ترغیب شد و تغییراتی به شرح زیر در آن به عمل آورد:

۱. با توجه به اینکه بیشتر نمونه‌ها و تمرینهای موجود در اثر حاضر، از آیات قرآن و روایات معصومان (ع) انتخاب شده‌اند، عنوان کتاب از آموزش صرف عربی به آموزش صرف عربی: با نمونه‌های قرآنی و روایی تغییر یافت.

۲. در ویراست دوم، مجموعه مطالب دروس در سرتاسر کتاب به اقتضای همگونیها و ارتباطهای موضوعی و دستوری، به یکصد و ده بخش جداگانه تقسیم شد و مبنای ارجاعات موجود متعدد در «نمایه تفصیلی موضوعات و فهرست اصطلاحات صرفی» قرار گرفت.

۳. همه درسهای کتاب در بخشهای سه‌گانه آن، مجدداً ویرایش ادبی و علمی شد و خطاهای موجود در آن اصلاح و شماری حذف گردید و الحاقها در آن صورت گرفت.

۴. در ویراست جدید، بخشهای کتاب شامل: کلیات، فعل و اسم همچنان

برجا ماند؛ اما شماره درسها به صورت مسلسل تنظیم و در نتیجه، کتاب در قالب دروس پنجاه و هفت گانه به صورت پیوسته ارائه شد.

۵. اصلی ترین تغییر در ویراست جدید کتاب آموزش صرف عربی، تهیه و تنظیم «نمایه تفصیلی موضوعات و فهرست اصطلاحات صرفی» و الحاق آن به بخش پایانی کتاب است که در ضمن آن، درون مایه های اصلی و فرعی و اصطلاحات صرفی به کار رفته در کتاب به صورت مدخلهایی جداگانه بازایی شد و با هدف تسهیل دستیابی به آنها در دسترس قرار گرفت.

هدف اصلی از تنظیم این نمایه موضوعی، ایجاد زمینه بهره برداری بهتر و مؤثرتر از کتاب و محتوای آن در مراجعات موردی و عالمانه از سوی محققان و علاقه مندان شناخت بن مایه های اساسی زبان قرآن و حدیث است که مؤلف امیدوار است در پرتو فضل و رحمت الهی به هدف خود نائل آمده باشد والله هو المسدّد والمعین.

و ما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه أنیب

عبدالهادی فقهی زاده

۱۴۰۳

مقدمه

علاقه‌ وافر نگارنده به زبان وحی، به اوان نوجوانی او برمی‌گردد؛ آن‌گاه که از کلاسهای آموزگاری دانشمند بهره‌برد و با راهنماییهای دلسوزانه‌ او در راه آموختن زبان قرآن کوشش کرد؛ سپس با ورود به دانشکده‌ الهیات و معارف اسلامی دانشگاه تهران و در پی آشنایی با شیوه‌های نو، دست به قلم برد و مقالاتی چند به عربی نوشت و پاره‌ای دیگر را از عربی به فارسی برگرداند که در همان ایام در برخی مطبوعات عربی و فارسی منتشر شد و تشویق استادانش را برانگیخت.

این دلگرمیها شوق آموختن را در دلش زنده کرد و او را به استفاده از متون درسی متداول در کشورهای عربی، سوق داد که *النحو الواضح و البلاغه الواضحه* تألیف علی الجارم و مصطفی امین، از جمله آنها بودند. *النحو الواضح* صرف و نحو را با هم درآمیخته و مانند بسیاری از کتابهای رایج در آموزش قواعد عربی تقریباً از شواهد قرآنی و روایی خالی بود.

دیری نپایید که او را به تدریس در دانشکده‌ الهیات و معارف اسلامی فراخواندند و آموزش بعضی از دروس عربی را به عهده او نهادند؛ فرصت را غنیمت شمرد و سعی کرد آموخته‌های سنتی خود و آنچه را از مطالعه‌ شیوه‌های جدید به دست آورده بود درهم آمیزد. در این راه، استناد به آیات و روایات را سرمشق خود قرار داد که با استقبال گروه پرشماری از دانشجویان روبه‌رو شد.

سالها این روش را در آموزش قواعد عربی در بعضی از مراکز دانشگاهی مانند: دانشکده‌ الهیات و معارف اسلامی، پردیس قم و دانشکده علوم حدیث به کار برد. سپس مرکز آموزشهای الکترونیکی دانشکده علوم حدیث از وی خواست که

کتاب درسی صرف عربی را برای دانشجویان مقطع کارشناسی تألیف کند که در آن عمدتاً بر نمونه‌های قرآنی و روایی تأکید شده باشد.

با همین دیدگاه، روش کلی آثار جدید پیش گفته را در طرح مباحث، اساس کار قرار داد و به دنبال بخش کلیات (پنج درس اول)، که همچون مقدمه‌ای علمی برای ورود به مباحث اصلی در آغاز کتاب آموزش صرف عربی آمده است، در دو قسمت جداگانه به بحث و بررسی تفصیلی درباره «فعل» و «اسم» و احکام آنها در علم صرف پرداخت؛ به این ترتیب که پس از بیان اهداف هر درس، نمونه‌هایی متناسب با هر بخش عرضه و ذیل عنوان «توضیح»، نکات مربوط به هر نمونه شرح و بسط یافته و سپس قواعد هر بخش مطرح شده است. این تقسیم‌بندیها در بیشتر درسها تکرار شده و در پایان، نوبت به «تمرین» رسیده که در آنها نیز عمدتاً بر نمونه‌های قرآنی و روایی تأکید شده است.

هدف اصلی کتاب آموزش صرف عربی، تعلیم قواعد صرف به دانشجویان رشته‌های الهیات و معارف اسلامی در چارچوب بخش‌بندیهای نظام‌مند و با استشهاد به نمونه‌های متعدد قرآنی، روایی و تمرینهای کاربردی فراوان است. در عین حال، برای آنکه ابهامی در درک معانی نمونه‌ها باقی نماند، در پانوشتها، ترجمه آیات، روایات و بیشتر واژه‌های به کار رفته در سایر نمونه‌ها ذکر شده است. در ترجمه آیات، بیشتر از ترجمه دکتر محمد مهدی فولادوند، در برگردان روایات نهج البلاغه از ترجمه دکتر سید جعفر شهیدی و در بیان معانی واژه‌ها از فرهنگ معاصر عربی-فارسی (ترجمه دکتر آذرتاش آذرنوش) استفاده شده است.

افزون بر این، سطح علمی درسها عمدتاً هماهنگ با نیازهای دانشجویان حوزه علوم و معارف قرآن و حدیث انتخاب و طراحی شده است و چنانچه کیفیت علمی آنها گاه از شناخت کلیات و قواعد و احکام متداول، فراتر رفته و در مواردی جنبه تخصصی یافته، با توجه به همین نیازها بوده است.

در پایان، از همه دوستان فرهیخته‌ای که به نوعی در شکل‌گیری کتاب حاضر، مؤلف را یاری کردند، سپاس‌گزاری می‌کنم: جناب آقای سعید شفیعی و جناب

آقای رضا میرابوالحسنی در برخی از مراحل اولیه تهیه و تدوین؛ استاد ارجمند جناب آقای سید محمد حسینی‌نیا در مسئولیت ارزیابی علمی کار و ارائه پیشنهادهای ارزنده؛ استاد ارجمند جناب آقای دکتر مجید معارف در بیان نکاتی سودمند در جهت بهبود اثر و نیز داوران دانشمند سازمان «سمت» با یادکرد ملاحظات و پیشنهادهای عالمانه که همگی عملاً بر غنای علمی کتاب افزودند.

به هر حال، نگارنده از کلیه محققان و صاحب‌نظران ارجمند انتظار دارد چنانچه لغزشهایی در لابه‌لای مطالب کتاب ملاحظه کردند، وی را از نظرات اصلاحی خود بهره‌مند کنند؛ تا نظرات صائب آنان ان‌شاءالله در چاپهای بعدی مورد استفاده واقع شود.

وما توفیقی الا بالله علیه توکلت و الیه أنیب

عبدالهادی فقهی‌زاده

۱۳۸۸/۳/۵